

۴

از علم و دین تا رویکرد دینی به علوم

حمیدرضا آیت‌اللهی

از علم و دین تا رویکرد دینی به علوم

حمیدرضا آیت‌اللهی (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

ناشر: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی

دبیر مجموعه تأملات صاحب‌نظران ایرانی در باب علوم انسانی اسلامی: سیدمحمدتقی موحد ابطحی

طراح جلد: محمدباقر جاوید

صفحه‌آرا: علی قربی

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۲

شمارگان: ۲۰۰

قیمت: ۱۶۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۱۵۸-۰

(الف)

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید مؤمن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴. تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

پست الکترونیکی: publication@iscs.ac.ir وبسایت: www.iscs.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشگاه در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تأیید پژوهشگاه نیست.

سرشناسه: آیت‌اللهی، حمیدرضا، ۱۳۳۸ -

عنوان و نام پدیدآور: از علم و دین تا رویکرد دینی به علوم / حمیدرضا آیت‌اللهی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، انتشارات، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۳۳۰ ص. جدول.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۱۵۸-۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۱۹-۲۲۵.

نمایه: نمایه.

موضوع: علوم انسانی (اسلام) -- مقاله‌ها و خطابه‌ها؛ Addresses, essays, lectures (Islam) -- Humanities (Islam)

موضوع: علوم انسانی (اسلام) -- فلسفه؛ Humanities (Islam) -- Philosophy

موضوع: علم و دین -- ایران -- مقاله‌ها و خطابه‌ها؛ Religion and science -- Iran -- *Addresses, essays, lectures

موضوع: علم و دین -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۴؛ Religion and science -- Iran -- History -- 20th century

موضوع: علوم انسانی -- ایران -- مقاله‌ها و خطابه‌ها؛ Humanities -- Iran -- Addresses, essays, lectures

شناسد افزوده: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی. انتشارات

رده‌بندی کنگره: BP ۲۲۲

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۲۸۵

شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۹۲۰۲۲

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیبا

فهرست

- ۷..... دیباچه پژوهشگاه
۹..... مقدمه

بخش اول: مناسبات علم و دین

- ۲۱..... گفتار اول: رابطه علم و دین: تحلیل تاریخی و تبیین منطقی
۶۱..... گفتار دوم: رویارویی علم و دین در جامعه ایران
۶۹..... گفتار سوم: چیستی علم و نسبت آن با دین: در مناظره با دکتر علی پایا
۸۱..... گفتار چهارم: تأثیر بستر دینی در پیشرفت علم

بخش دوم: علم دینی یا رویکرد دینی به علوم؟

- ۹۵..... گفتار پنجم: تأملی در ابعاد مختلف تحول در علوم انسانی
۱۳۱..... گفتار ششم: بومی بودن علوم انسانی در غرب
۱۴۱..... گفتار هفتم: علم دینی از نگاهی دیگر
۱۵۷..... گفتار هشتم: رویکردی اسلامی به علوم انسانی
۱۶۹..... گفتار نهم: الزامات یک نظریه علم دینی مؤثر و موفق و راهکاری برای تحقق آن
گفتار دهم: چرا به نوع خاصی از علم دینی باور داریم؟ بررسی نقدهای دکتر علی پایا به
دیدگاه دکتر آیت‌اللهی درباره علم دینی
۱۹۵.....
۲۱۹..... گفتار یازدهم: علم یا ایدئولوژی؟ در مناظره حمیدرضا آیت‌اللهی و صادق زیباکلام

بخش سوم: نمونه‌های عملی از کاربرد علمی به علوم

- ۲۲۷..... گفتار دوازدهم: شاخصه‌هایی برای نگرش اسلامی در طب
۲۳۱..... گفتار سیزدهم: طب به اصطلاح دینی چقدر معنادار است؟

۶ / از علم و دین تا رویکرد دینی به علوم

گفتار چهاردهم: مدلی برای ساختار اصلی اخلاق پزشکی اسلامی ۲۴۷

گفتار پانزدهم: راهکارهای عملی برای ارتقای اخلاقی دانشجویان پزشکی ۲۶۳

بخش چهارم: سیاست گذاری در حوزه علم دینی

گفتار شانزدهم: بی توجهی به ترویج علم، مانعی در پیشرفت مطلوب علوم انسانی با

نگرش اسلامی ۲۹۹

منابع ۳۱۹

نمایه ۳۲۷

مقدمه

از دوران دبیرستان دغدغه مسائل علم و دین و علم و فلسفه را داشته‌ام، و به مطالعه در این حوزه و حضور در مجامع مرتبط با آن علاقمند بوده‌ام. در هنگام انتخاب رشته دانشگاهی، شهید بهشتی توصیه نمودند که ضرورت دارد قبل از اندیشه‌ورزی در فلسفه و دین، علم را بخوبی بشناسم. به همین جهت توصیه نمودند که ابتدا فیزیک بخوانم و سپس در حوزه‌های دین و فلسفه به فعالیت پردازم. علی‌رغم امکان قبولی در هر رشته دانشگاهی، ابتدا فیزیک را انتخاب نمودم تا در سال ۱۳۸۳ کارشناسی خود را در فیزیک کاربردی از دانشگاه تهران اخذ کردم. پس از ادامه تحصیل در کارشناسی ارشد و دکترا در فلسفه، همان زمینه فیزیک مجال فراخی را برای اندیشه‌ورزی در حوزه علم و دین برآیم فراهم آورد. این‌گونه بود که بیش از سی سال است درگیر مباحث علم و دین هستم.

این سی ساله آثار بسیاری را در این زمینه داشته‌ام که به سفارش پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، بر آن شدم برخی از مقالات، سخنرانی‌ها و مناظره‌های خود را در ارتباط با بحث رابطه علم و دین و همچنین نگرش‌هایی دینی در علم که از آن به علم دینی تعبیر می‌شود در اختیار علاقه‌مندان این موضوع قرار دهم. این مجموعه بازتابی از نوع دیدگاه من به این مسائل است. امید است این مجموعه زمینه‌ای برای گفت‌وگوها و تعاملات علمی در آینده شود.

من تصور می‌کنم اگر کسی بخواهد در حوزه علم و دین و همچنین علم دینی فعالیت کند، ناگزیر می‌بایست با مباحث تاریخ علم، فلسفه علم، فلسفه دین و موضوعاتی از این دست آشنا باشد تا با توجه به انباشت اندیشه‌ای در این حوزه‌ها دیدگاه‌های بدیعی بتواند ارائه کند. موضوع علم و دین و علم دینی از علایق علمی من از سال‌های دور مخصوصاً از ۱۳۷۲ به بعد بوده است. طی این سی سال سعی کرده‌ام با اندیشه ورزی در این حوزه، مطالبی را به جامعه علمی در قالب مقالات در مجلات پژوهشی یا کنفرانس‌ها، سخنرانی‌ها، مناظره‌ها، کتاب‌ها چه به زبان فارسی و چه به زبان انگلیسی در خارج کشور ارائه کنم. از طرف دیگر از آن زمان در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری درسهای مرتبط مثل فلسفه دین، فلسفه علم و تکنولوژی، علم و دین، اخلاق در علم و تکنولوژی، فلسفه تطبیقی، فلسفه دین مقایسه‌ای، تاریخ علم و عقل و ایمان بارها تدریس نموده‌ام که به باروری این موضوع در میان دانشجویان منجر گردیده است. همچنین پژوهش‌هایی را با این موضوع داشته‌ام.

مجموعه این فعالیتها انباشت قابل‌اعتنایی را در موضوع علم و دین و علم دینی در فرایند این سالها ایجاد کرده است که می‌تواند نگاه خاص فرایندی من را به این موضوعات نشان دهد. نگاهی که چالش ارتقاء را بخوبی در کارنامه خود داشته است و با تعامل با جامعه علمی داخلی و خارجی سعی کرده است بالندگی یابد، بگونه‌ای که می‌توان با مطالعه آن، با بخشی از تاریخ این بحث در کشور نیز آشنا شد.

بخش اول این مجموعه به مناسبات علم و دین اختصاص یافته است. مقاله اول این بخش درباره «رابطه علم و دین: تحلیل تاریخی و تبیین منطقی» است که این مقاله ماحصل طرحی تحقیقاتی با عنوان «علم و دین» است که به سفارش پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در سال ۱۳۹۱ انجام داده‌ام. در این مقاله ابتدا فرایند تحول در رابطه علم و دین را در طول تاریخ بررسی

کرده‌ام. سپس سعی کرده‌ام فارغ از این تحولات تاریخی، رابطه‌هایی که علم و دین می‌تواند داشته باشد واکاوی کنم و انواع نظریاتی را که برای تبیین این رابطه بیان شده است بررسی و ارزیابی کنم تا خواننده بتواند به یک رابطه معقول بین این دو، دست یابد.

گفتار دوم سخنرانی است که در تاریخ ۲۰ اردیبهشت ۱۳۸۰ در مؤسسه توسعه دانش و پژوهش ایران با عنوان «جامعه ایرانی و رویارویی علم و دین» داشتم، این سخنرانی را باید در فضای فکری آن زمان فهم کرد. مطالب آن صرفاً دادن گزارشی از ماجرای رویارویی علم و دین در پنجاه سال قبل از آن است که براساس برداشت خودم ارائه شده است. این تحلیل می‌تواند به صورتهای دیگری هم ارائه شود ولی تحلیل شخصی من در آن زمان در سخنرانی آمده است.

گفتار سوم پیاده شده مناظره‌ای است با دکتر علی پایا که در ارتباط با ساختار علم و دین داشته‌ام، که به همت مرکز مهاجر دانشگاه صنعتی شریف در آن دانشگاه در تیرماه ۱۳۹۵ برگزار شد و در آن ساختار علم در دو منظر به بحث گذاشته شد. دکتر پایا با دفاع از عقل‌گرایی نقاد، علم را مبتنی بر واقعیت‌های مستقل از اندیشمندان قلمداد می‌کرد و من از واقعیت‌های علم موجود که در آن قضاوت اندیشمندان در علمی دانستن یک فرضیه اهمیت دارد دفاع می‌کردم. بر همین اساس ایشان علم دینی را غیرمحصل می‌دانستند و من نشان دادم چون رویکردها در انواع علوم اهمیت دارد و جوامع علمی با منظرهای متفاوتی به علوم می‌نگرند پس می‌توان علمی از منظر اسلامی و یا ایرانی نیز داشت. علاقه‌مندان می‌توانند مشروح این بحث و گفت‌وگو را در فضای مجازی دنبال کنند.^۱

۱. «درس گفت‌وگوی ساختار علم و دین»:

جلسه اول: <https://www.aparat.com/v/t3MnO?playlist=289312>

گفتار بعدی را اولین بار در کنفرانسی در کویت درباره رابطه علم و فرهنگ به زبان انگلیسی ارائه کردم. سپس ترجمه آن را منقح کردم تا آن که در مقاله «تأثیر بستر دینی در پیشرفت علم»، در شماره ۱۷-۱۸ فصلنامه علمی پژوهش‌های فلسفی کلامی منتشر شد. در این مقاله سعی کرده‌ام نشان دهم چگونه ادیان ابراهیمی از طبیعت تقدس زدائی کردند لذا غلبه بر آن و درک قوانین آن را در سایه درک رابطه خداوند و طبیعت توانستند بدست بیاورند. عالمی که مقهور خداوند باشد دیگر تقدسی بالذات ندارد و می‌توان به روابط آن که نشان از علم خداوند است دست یافت و قدرت قاهره خداوند بر طبیعت و اجازه او به ما از طریق انبیاء، ما را بر آن داشته است تا با تکنولوژی، آن را به استخدام خود درآوریم. نشان داده‌ام آغاز علمی نگاه کردن به طبیعت از مسیر ادیان ابراهیمی میسر شده است.

یکی از مباحثی که از ابتدای انقلاب اسلامی به شکل جدی مطرح شد بحث تحول در دانشگاه و علوم بود. البته، در آغاز تصور می‌شد این کار می‌تواند از طریق پاکسازی فضای دانشگاه و ویرایش جزئی کتب درسی و اضافه کردن یک سری دروس اسلامی به سرفصل‌های درسی انجام گیرد. اما به مرور دشواری‌های این کار (تحول دانشگاه و علوم) آشکار شد و مؤسسات آموزشی و پژوهشی و سیاست‌گذاری متعددی شکل گرفتند تا این ایده را دنبال کنند. از جمله مراکزی که در این راستا شکل گرفته بودند یکی شورای بررسی متون و برنامه‌های درسی علوم انسانی و دیگری شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی است، که من به‌عنوان رئیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ریاست شورای بررسی متون را بر عهده داشتم و همچنین عضو شورای تحول بودم. در همین راستا، با مسئولیت من، تحقیق مفصلی در ارتباط با

جلسه دوم: <https://www.aparat.com/v/2db40?playlist=289312>

جلسه سوم: <https://www.aparat.com/v/cv31C?playlist=289312>

سرفصل‌های دروس علوم انسانی در دانشگاه‌ها انجام گرفت و نتایج قابل توجهی به دست آمد که در یک نوبت در محضر مقام معظم رهبری به آن اشاره کردم. پس از انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸، حساسیت‌های سیاسی نسبت به بحث تحول علوم انسانی در کشور به اوج رسید و من در یک گفت‌وگوی تلویزیونی در تابستان ۱۳۸۸، به پرسش‌هایی که در این زمینه به وجود آمده بود پاسخ گفتم و به سابقه این بحث و ابعاد مختلف تحول علوم انسانی اشاره کردم. در تاریخ ۴ آذر ۱۳۸۸ نیز، در سخنرانی‌ای در دانشگاه تهران، ابعاد مختلف این موضوع را به تفصیل مطرح کردم، که گفتار پنجم این کتاب به آن اختصاص یافته است. ابتدا در این سخنرانی به سه اشکال اساسی علوم انسانی در جامعه مان اشاره کرده‌ام که ناکارآمدی، به روز نبودن و متناسب با فرهنگ ایرانی-اسلامی نبودن بود که فضای علوم انسانی کشور از آن رنج می‌برد. در ادامه این سخنرانی به تفصیل پرسشهای دانشجویان و ابهام‌ها و اشکالات آنها به لزوم تحول در علوم انسانی پاسخ داده‌ام. دانشجویان با طیب خاطر انواع اشکالات را مطرح کردند و موجب شد بحث جالبی در این باره به تفصیل شکل بگیرد.

گفتار ششم متن مصاحبه‌ای است که با ویژه نامه «همشهری» در نوروز ۱۳۸۹ درباره بومی‌سازی علوم انسانی داشته‌ام. در این مصاحبه نشان داده‌ام که بومی شدن علوم انسانی مسئله‌ای جدید نیست بلکه علوم انسانی پیش از این در غرب نیز بومی شده است.

از پرسش‌های مقدماتی در ارتباط با بحث علم دینی این‌ها هستند: چه عنوانی برای این بحث مناسب‌تر است؟ بومی‌سازی علم؟ اسلامی‌سازی علم؟ تولید علم بومی یا اسلامی؟ و از این قبیل، و وقتی در ارتباط با هر یک از این عناوین بحث می‌کنیم، مرادمان آیا تنها علوم انسانی و اجتماعی است، یا تمامی علوم، اعم از علوم عقلی تجریدی (مانند فلسفه)، علوم عقلی نیمه تجریدی (مانند ریاضی)، علوم تجربی طبیعی (مانند فیزیک) و غیره را دربرمی‌گیرد؟ من در جاهای

مختلف توضیح داده‌ام که به رویکرد اسلامی در حوزه علوم باور دارم و بر این عقیده هستم که رویکرد دینی در حوزه علوم انسانی بیشتر از ریاضیات و فیزیک می‌تواند تأثیرگذار باشد.

گفتار هفتم با عنوان «علم دینی از نگاهی دیگر» متن مصاحبه‌ای است که با خبرگزاری تسنیم در تاریخ ۳۰ آذر ۱۳۹۳ داشته‌ام. از ابتدای انقلاب مباحث زیادی درباره علم دینی شده است و به صورت‌های مختلفی از آن دفاع شده است. اما بسیاری اندیشمندان برای تبیین آن مدل‌های مختلفی را به‌عنوان علم دینی نشان داده‌اند و سعی کرده‌اند نشان دهند که اگر بخواهیم علم را و مخصوصاً علوم انسانی را اسلامی کنیم چه مسیری را باید پیماییم. اما متأسفانه انواع مدل‌های حرفه‌ای کلی بوده‌اند که نتوانسته‌اند مصداقی از آن مدل را بخوبی به منصفه ظهور درآورند. همین امر باعث شد که بسیاری، از ناتوانی عملی این دیدگاه‌ها به ناممکن بودن علم دینی حکم کنند و بهترین دلیلشان هم عدم تحقق انواع مدل‌ها بوده است. من بر آن شدم که مسیری را نشان دهم که از اول نحوه تحقق عملی آن را در خود داشته باشد. لذا مدلی غیر از روش‌های پیشین را برگزفتم و مدلی ارائه کردم که نه تنها منطق دفاع از علم دینی را در خود داشته باشد بلکه راه عملی بدست دادن نگرش اسلامی در انواع شاخه‌های علوم انسانی را در خود داشته باشد. این دیدگاه خود را در این مصاحبه بازکرده‌ام.

لازم بود دیدگاه خودم را در مورد نحوه ارائه علوم انسانی با نگرش اسلامی تنظیم کنم و در یک متن مکتوب بطور اختصار آن را توضیح دهم در مقاله‌ای که با عنوان «رویکردی اسلامی به علوم انسانی» تنظیم کردم این دیدگاه مختارم را به اختصار شرح دادم. این متن سپس در کتاب «سنجه‌هایی در دین پژوهی معاصر» آمد که در سال ۱۳۹۲ در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی منتشر شده است. این متن را در گفتار هشتم می‌توانید ملاحظه کنید.

در چهل سال گذشته، به خصوص در دهه گذشته، نظریه‌های بسیاری در ارتباط با علم دینی ارائه و در قالب کتاب و مقاله منتشر شده‌اند؛ اما ظاهراً این نظریه‌ها نتوانسته‌اند آن گونه که انتظار می‌رفت، در میان اساتید و پژوهشگران تأثیرگذاری علمی و اجتماعی داشته باشند و لذا این پرسش مطرح شده است که چه عواملی موجب توفیق نیافتن بسیاری از این نظریه‌ها شده است؟ وجه ایجابی این پرسش این است که برای این که یک نظریه علم دینی در جامعه علمی مؤثر و موفق ظاهر شود، چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟ در گفتار نهم با عنوان «الزامات یک نظریه علم دینی مؤثر و موفق و راهکاری برای تحقق آن»، که در دو فصلنامه علمی پژوهش‌های علم و دین (بهار و تابستان ۱۴۰۰) منتشر شد، سعی کرده‌ام به این پرسش بسیار کلیدی پاسخ دهم و در نهایت نظریه علم دینی خود را پس از سالیان دراز نظریه پردازی در این زمینه بیان کنم و توضیح دهم که چگونه الزامات یازده گانه مذکور در این نظریه لحاظ شده‌اند.

دکتر علی پایا در صفحات ۳۴۳-۳۴۹ کتاب علم دینی، علم بومی و علم اسلامی: محال‌اندیشی یا دوراندیشی، نقدی به نظریه علم دینی من داشته‌اند که جناب آقای دکتر سید محمد تقی موحد ابطحی این دیدگاه‌های دکتر پایا را در قالب مصاحبه‌ای در تیرماه ۱۴۰۱ به صورت پرسشها و اشکالات مطرح کردند و پاسخهای تفصیلی آن را در گفتار دهم ارائه کرده‌ام.

موضوع نگرش اسلامی در علوم انسانی و تلاشهای بسیاری که در این زمینه انجام می‌شد محل مناقشه جدی برخی قرار می‌گرفت. به همین جهت دانشجویان دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی در روز دوشنبه بیستم آبان‌ماه ۱۳۹۲ در سالن شهید بهشتی آن دانشکده مناظره‌ای را بین من و دکتر صادق زیباکلام به‌عنوان یکی از مخالفان سرسخت این رویکرد تشکیل دادند که متن مختصر و مکتوب آن را با عنوان «علم یا ایدئولوژی؟ مناظره حمیدرضا آیت‌اللهی و صادق زیباکلام درباره علوم انسانی اسلامی»

می‌توانید در گفتار یازدهم مشاهده کنید. فیلم این مناظره به صورت‌های مختلف در فضای مجازی منتشر شده است.^۱

همان‌طور که در گفتارهای مختلف کتاب، به‌خصوص در گفتارهای هفتم و هشتم، آمده است، من عقیده دارم دانشمندان مسلمان باید به‌جای بحث نظری در باب امکان، ضرورت و چگونگی علم دینی، با رویکرد اسلامی خود به عرصه علم‌ورزی وارد شوند و محصول تأملات دینی عمیق خود را در حوزه دانشی خود مطرح کنند تا مجموعه این آرا و نظرات ما را به سمت علم دینی راهنمایی کند. به همین منظور، من در چند سال اخیر سعی کرده‌ام نشان دهم که آموزه‌های اسلامی چه نکات نابی دارند که از سویی در جای دیگر یافت نمی‌شوند و از سوی دیگر می‌توانند در عرصه علوم تأثیر مشخصی بگذارند، که حاصل این تأملات در حوزه طب با رویکرد اسلامی و اخلاق پزشکی با رویکرد اسلامی را می‌توانید در گفتارهای دوازدهم تا پانزدهم ملاحظه کنید.

نکته دیگری که در ارتباط با بحث دیدگاه‌های ایرانی - اسلامی در علوم و مخصوصاً علوم انسانی مغفول مانده است این است که بسیاری از تلاش‌های اندیشمندان ما در این زمینه نتوانسته است چندان که باید رواج لازم را نه در فضای بین الملل و نه حتی در فضای فکری داخلی پیدا کند و در نتیجه چندان بارور نشده‌اند. درحالی که هنر اصلی بنگاه‌های علمی غربی در ترویج هرگونه نظریه‌ای است که در فضای مطلوب آنها شکل می‌گیرد. این بحث در قالب مصاحبه‌ای که با جناب آقای دکتر محمدتقی موحد ابطحی داشته‌ام بیان کرده‌ام که متن آن در در مجله صدر، شماره ۴۲ و ۴۳، پاییز و زمستان ۱۴۰۱ منتشر گردیده است این مطلب را می‌توان در گفتار شانزدهم مطالعه نمود. ملاحظه می‌کنید. همچنین، سعی کرده‌ام در قالب مجموعه مقالاتی، علم‌ورزی‌های انجام‌شده در مسائل مختلف

۱. فیلم این مناظره را می‌توانید در آدرس زیر ملاحظه کنید:

علوم انسانی را گردآوری و منتشر کنم، که نمونه آن کتاب نگرش اسلامی در مطالعات زنان است که در سال ۱۳۹۳ توسط انتشارات فهم (وابسته به مؤسسه فرهنگ و هنر هدایت میزان) منتشر شد. تصور می‌کنم اگر مراکز فعال در زمینه علوم انسانی اسلامی همت کنند و مشابه این کتاب را در ارتباط با مسائل مختلف تمامی شاخه‌های علوم انسانی تهیه کنند، گامی بلند در ارتباط با ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی در کشور برداشته می‌شود.

روند پدیدار شدن آثار درباره علم و دین و علم دینی

مجموعه مطالبی که در این نوشتار گرد هم آمده است یکی پس از دیگری در سالهای متمادی پدید آمده است. واضح است که طی این چندین سال نویسنده خود نیز در یک فرایند تحولی بوده است. لذا نمی‌توان تمامی این مباحث را در یک سطح دانست. برای آن که روند تحولی مباحث در اختیار خواننده قرار گیرد ذیلاً جدول زمانی پدیدار شدن آثار فراهم شده است تا خواننده نه تنها زمان اثر را که متأثر از زمانه خود بوده است بلکه روند این مباحث را نیز مورد توجه قرار دهد.

۲۰ اردیبهشت	۱۳۸۰	رویارویی علم و دین در جامعه ایران
پاییز و زمستان	۱۳۸۲	تأثیر بستر دینی در پیشرفت علم
بهار	۱۳۸۸	مدلی برای ساختار اصلی اخلاق پزشکی اسلامی
۴ آذر	۱۳۸۸	تأملی در ابعاد مختلف تحول در علوم انسانی
نوروز	۱۳۸۹	علوم انسانی پیش از این در غرب بومی شده است
	۱۳۹۱	رابطه علم و دین: تحلیل تاریخی و تبیین منطقی
	۱۳۹۲	رویکردی اسلامی به فلسفه علوم انسانی
۳۰ آبان	۱۳۹۲	علم یا ایدئولوژی؟ مناظره حمیدرضا آیت‌اللهی و صادق زیباکلام درباره علوم انسانی اسلامی
آذر	۱۳۹۳	علم دینی از نگاهی دیگر

۱۸ / از علم و دین تا رویکرد دینی به علوم

مناظره با دکتر پایا درباره «چیستی علم و نسبت آن با دین»	۱۳۹۵	تیر
طب به اصطلاح اسلامی چقدر معنادار است؟ مصاحبه دکتر مجاهدی با دکتر آیت اللهی	۱۳۹۶	۴ مرداد
شاخصه‌هایی برای نگرش اسلامی در طب	۱۳۹۶	۸ آذر
راهکارهای عملی برای ارتقای اخلاقی دانشجویان پزشکی	۱۳۹۸	بهار
الزامات یک نظریه علم دینی موثر و موفق و راهکاری برای آن	۱۴۰۰	بهار
بررسی نقدهای دکتر پایا به دیدگاه دکتر آیت اللهی درباره علم دینی	۱۴۰۱	تیر
بی توجهی به ترویج علم، مانعی در پیشرفت مطلوب علوم انسانی با نگرش اسلامی	۱۴۰۱	پاییز و زمستان

مجموعه تأملات صاحب نظران ایرانی در باب علوم انسانی اسلامی / ۴

پژوهش‌گاه مطالعات فزنیکی، اجتماعی و تمدنی
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
(پهفات)

تعارض‌ها و تعاضدهای علم و دین سابقه‌ای طولانی در تاریخ دارد. در این کتاب تحولات تاریخی رابطه علم و دین نشان داده می‌شود و سپس انواع این رابطه‌ها و مستندات هر یک مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخشی دیگر از کتاب بررسی می‌شود که تا چه حد می‌توان از علم دینی و سایر وجوه آن سخن گفت. برخی رویکردها به علم دینی ارزیابی می‌شود و مشکلات آنها بازنموده می‌شود و سپس نظریه‌ای برای آن تحت عنوان رویکرد اسلامی به علوم ارائه می‌گردد. از آنجا که این رویکردها مورد انکار برخی منتقدان بوده است انتقادهای آنان و پاسخ‌های نویسنده به آنها نیز در این کتاب به تفصیل آورده شده است. نهایتاً چند نمونه از این نوع رویکرد اسلامی به علم نیز با ویژگی‌های آنها نشان داده می‌شود.

ISBN 978-622-226-158-0

9 786222 261580

